

Psalm 14:1a – worden atheïsten hier als dwaas bestempeld?

Nee, Psalm 14 gaat niet over een levensbeschouwelijke overtuiging. De psalm gaat veeleer over een verdorven moraal en afschuwelijk gedrag, niet geremd door enig normbesef. Toch is het goed om te zien hoe zo'n gedachte zou kunnen postvatten en wat de tekst betekent. Voor de goede orde, deze zelfde psalm komt, zij het met kleine afwijkingen, ook nog voor als nummer 35.

Alvorens de gehele psalm te beschouwen eerst vers 1a, waar in de meeste vertalingen toch echt het woord 'dwaas' figureert. Als inleiding hieronder de transliteratie en als woord-voor-woord-vertaling.

aamár naaváal b.libóo éein elohiém (j.h.w.h) | hij heeft gezegd xxx in zijn hart er is geen God (J.H.W.H)
hiSj."chliétoe hit."lévoe "aalleláh | zij hebben verdorven zij hebben afschuwelijk gemaakt gedrag

Het Hebreeuwse woord **naaváal**, meestal vertaald met 'dwaas', is hierboven vooralsnog onvertaald is gebleven. Het is in ieder geval een enkelvoud, hoewel sommige vertalers er meteen al een meervoud van maken. Ter oriëntatie en als vergelijking, hieronder een aantal vertalingen:

Luthervertaling:	De dwaazen zeggen in hun hart: Er is geen God.
Statenvertaling:	De dwaas zegt in zijn hart: Er is geen God.
Van der Palmvertaling:	Een dwaas zegt in zijn hart: daar is geen God!
NBG:	De dwaas zegt in zijn hart: Er is geen God.
NW:	De persoon zonder verstand heeft in zijn hart gezegd: "Er is geen Jehovah."
Soncino Books of the Bible – The Psalms:	The fool hath said in his heart: 'There is no God';
A.C. Feuer - Tehillim:	The degraded man says in his heart, 'There is no God!'
Buber/Rosenzweig – Die Preisungen:	Der Nichtige spricht in seinem Herzen: "Da gibts keinen Gott!"
Gerhardt/van der Zeyde:	De dwaas zegt bij zichzelf: 'welneen! Er is geen God!'
Willibrordvertaling (1996):	De dwaas zegt bij zichzelf: 'Er bestaat geen 'god.'
Naardense Bijbel:	Eens zei een verdwaasde met heel zijn hart: geen GóD is ons gebléven!-
NBV:	Dwaazen denken: Er is geen God.
NIV:	The fool says in his heart, "There is no God."
TLVG:	De ontaalde dwaas heeft bij zichzelf gezegd: 'Jehovah is er toch niet'.

Als men Psalm 14:1a op zichzelf neemt, lijken een aantal van deze vertalingen het wel degelijk weer te geven alsof de hier genoemde persoon atheïstisch zou zijn. Uitdrukkingen als "Er is geen God", "There is no God", "Da gibt's keinen Gott!", "Er bestaat geen 'god'", die lijken toch echt wel in die richting te wijzen. Van belang is natuurlijk de vraag of de context die gedachte ondersteunt. Om te beginnen dringt de vraag zich op: 'dwaas', in welke zin? Het woord 'dwaas' heeft immers een groot aantal betekenissen, zoals al te zien is aan de reeks gangbare synoniemen: 'dol, gek, krankzinnig, mal, onverstandig, onzinnig, zinloos, zot', etc. Dat is een breed veld aan betekenissen; welke conclusie wordt de lezer geacht te trekken? Dat woord, in vrijwel alle vertalingen als eerste genoemd, staat in het Hebreeuws overigens pas als tweede woord genoemd. Het eerste woord is **aamár**, 'heeft gezegd'; dat heeft dan ook meer de nadruk!

Het tweede woord is het (als zelfstandig naamwoord gebruikte) bijvoeglijk naamwoord **naaváal** - bovendien gelijkkluidend aan de standaardvorm van het betreffende werkwoord. Wat is de betekenis van dit woord? Een eerste vingervijzing: in Deut. 32:6 wordt **naaváal** omschreven als het tegenovergestelde van 'wijs'. Of ook in 1 Sam 25:25 - Abigaïl zegt over haar man, Nabal: "Zoals zijn naam is, zo is hij." Nabal was geen gek, geen zot - die betekenissen zijn het dus waarschijnlijk niet - hij was een gemene, lompe vrek, iemand die zelfzuchtig, verachtelijk en met minachting handelde; en dat was niet wijs, zoals zou blijken ... Een aantal handboeken over de woordbetekenis:

- Lisowsky's *Konkordanz zum Hebräische Alten Testament* vermeldt geeft het werkwoord twee betekenissen (d/e/I):
 1. welken / to wither / flaccescere, marcescere (deze betekenis komt het meeste voor, zo'n 15 keer)
 2. tóricht sein / to be senseless / stultum esse (twee keer)

voor het bijvoeglijk naamwoord:

unverstandig, gottlos / stupid, impious / stultus, impius (zo'n 18 keer)

- *The Complete Hebrew-English Dictionary* van R. Alcalay vertaalt het als:
mean, base, vile, scoundrel, villain, wicked, godless, unbeliever.
- Benjamin Davidson geeft in *The Analytical Hebrew and Chaldee Lexicon* als betekenissen van het werkwoord:
-I. to wither, fade, fall off, of leaves and flowers. -II. trop. to wear, waste, fall away. -III. to be weak, to act foolishly.
en voor het bijvoeglijk naamwoord:
-I. foolish. -II. wicked, impious, ungodly.

- Fürst geeft in *Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* in grote lijnen dezelfde betekenissen voor het werkwoord, maar geeft aanvullend nog een aantal betekenissen:

verkehrt, irreligios d.i. moralisch hinfällig, schlaff sein; verachtet, geschändet, schimpflich sein

Voor het bijvoeglijk naamwoord (met verwijzing naar Psalm 14:1 en 74:18):

Verkehrter, Ungläubiger, Irreligiöser

- Gesenius noemt in *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* voor het werkwoord als tweede betekenis (na het eerste 'verwelken, abfallen'): 'verächtlich sein. Over het bijvoeglijk naamwoord staat er, onder uitdrukkelijke verwijzing naar Jesaja 32:5,6 (waar hetzelfde woord **naaváal** wordt gebruikt):
Zufolge begrifflicher Zusammenfassung des Intellektuellen u. Ethischen häufig: ein schlechter, gottloser Mensch.
- Koehler / Baumgartner in *Lexicon in Veteris Testamenti Libros* laat zich in dezelfde zin uit.
- Brown/Driver/Briggs geeft de volgende omschrijving nog in *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*:
foolish, senseless, esp. of the man who has no perception of ethical and religious claims (...) characterized as at once irreligious and churlish; denying God; insulting God and God's servant.

In aanvulling op de verschillende lexicons schrijft Friedrich Baethgen in *Handkommentar zum Alten Testament – die Psalmen* het volgende:

Was unter einem **naaváal** in Israel verstanden wurde, zeigt Jes. 32:6. Das Wort umfasst hier die beiden Begriffe der impietas und improbitas. (*impietas = gebrek aan plichtsgevoel, etc.; improbitas = verdorvenheid, onbeschaamdheid*) Beiden werden auch im Psalm hervorgehoben und zwar so, dass die improbitas als Ergebnis der impietas erscheint.

Daarmee is in ieder geval een beschrijving gegeven om wat voor soort van 'dwaasheid' het gaat. Om dat te verduidelijken is het woord in de *TLVG*-vertaling weergegeven als 'ontaarde dwaas'.

Dan de vraag: gaat het in vers 1b om 'atheïsme'? Friedrich Baethgen schrijft in *Handkommentar zum Alten Testament – die Psalmen* het volgende:

Eine abstrakte Gottesleugnung ist den Altertum fremd; 10:4 wurde derselben Ausdruck erläutert "Gott sucht nicht heim", und die, welche Jer. 5:12 als Leugner Jahves auftreten, schwören trotzdem v. 2 bei seinem Namen. Endlich heisst es Ps. 14:2 Ende von den Toren nur, dass sie nicht nach Gott fragen.

En Rudolf Kittel schrijft in *Kommentar zum Alten Testament – die Psalmen*:

Wäre es an sich auffallend, wenn wir innerhalb des AT die wirkliche Gottesleugnung im Sinne des theoretischen Atheismus vorfinden, so wird diese Möglichkeit vollends durch die sehr ähnlichen Äusserungen von Ps. 10, 4, 11 ausgeschlossen. Dort lässt der Wortlaut keinen Zweifel, dass es sich um praktischen Atheismus handelt, d. h. um ein Verhalten, als ob es keinen Gott gäbe, um das Beiseitesetzen Gottes im praktischen Leben, als wäre er nicht vorhanden und wollte er nicht eingreifen oder hätte er nichts zu sagen **1a**.

Demgemäss wird denn auch die weitere Erläuterung zu dieser Gottesleugnung in **1b-3** ganz in diesem Sinne gegeben. Ihre Missachtung Gottes, als wäre er überhaupt nicht, äussert sich zunächst in sittlicher Entartung **1b** oder auch darin, dass niemand nach Gott fragt **2b**.

Anders gezegd, atheïsme zoals dat zich vooral vanaf de 19^e eeuw ontwikkelde, bestond niet in de tijd en op de plaats dat de Psalmen werden geschreven. Het theoretische atheïsme heeft van oudsher zijn oorsprong in de *griekse* filosofie. In de *semitische* denkwêreld, zowel in de joodse als niet-joodse volkeren, was het bestaan van goden een gegeven, waarbij het volk Israël zich onderscheidde door de aanbidding van de 'enige ware God', wiens naam in het Boek duidelijk werd gecommuniceerd; hoe dan ook, atheïsme bestond daar niet. De psalm moet daarom een andere betekenis hebben. Die betekenis wordt door Kittel duidelijk omschreven als een 'praktisch atheïsme'; het is het ontbreken van een moreel kompas, van een normbesef. Hij schrijft daarnaast naar aanleiding van Psalm 14 over de betekenis van 'dwaasheid/wijsheid' in de bijbelse beleving:

Das Lied klagt zunächst in **1-3** über grosse Verderbnis auf Erden; Abfall von Gott und sittlicher Entartung sind allgemein geworden. In der Art der israelitischen Weisheitslehrer nennt der Dichter die Gottlosen zugleich die Toren, vgl. Jes 32,6. Frevel und sittliche Entartung galt dem israelitischen Bewusstsein von Alters her als Ausfluss nicht nur bösen Willens, sondern zugleich auch mangelnder Einsicht. Gott, von dem die Weisheit kommt, und zwar auf allen Gebieten (...), entzieht sie gleichsam den Bösen und verblendet sie, so dass sie in "Torheiten" verfallen (...).

Als terzijde, het bepalend lidwoord ontbreekt; er staat niet 'de dwaas', maar letterlijk vertaald 'een dwaas'. Toch wordt in de vertaling vrij algemeen vertaald met 'de dwaas'. Baethgen schrijft:

Der fehlende Artikel darf nicht verleiten zu übersetzen "ein Tor". Die Indetermination drückt den Gedanken aus: "Es waren Toren die so sprachen".

Anders gezegd, het gaat kennelijk niet om een wetmatigheid in de trant van 'Een dwaas doet nu eenmaal zo'. Nee, de term 'dwaas', of 'ontaarde dwaas' is in dit verband veeleer te zien als de betiteling van personen op grond van hun afschuwelijke daden en verderfelijke invloed; lieden die zich door God noch gebod laten remmen, die worden 'dwaas' genoemd. Dat is dus precies het omgekeerde.

In diezelfde richting is ook de gehele zinsconstructie te zien. Vers 1a is in feite een in het enkelvoud gestelde bijzin, die iets zegt over de misstanden die aansluitend in 1b, maar dan in het meervoud (!), worden beschreven. Bij die meervoudsvormen 'hebben verdorven', 'hebben afschuwelijk gemaakt' ontbreekt het onderwerp; degenen die al dat verschrikkelijks doen, zijn degenen die – kennelijk als groep - eerder als **naaváal** werden omschreven – reden waarom sommige vertalingen als interpretatie vast het meervoud geven. Vers 1a begint bovendien, zoals al opgemerkt, met het werkwoord, daar gaat het hier vooral om; 'zij hebben in hun hart - of bij zichzelf - gezegd, of zij hebben gedacht'. Dat is dus geen constatering, het is een gevolgtrekking uit de verschrikkelijke feiten. Ter verduidelijking (en daarom voorlopig met weglating van wat er dan werd gezegd of gedacht) zou men kunnen lezen: 'Zei de ontaarde dwaas: "xxx", ze hebben het gedrag verdorven en hebben afschuwelijke dingen bedreven.'

Dat wil niet zeggen, dat datgene wat die ontaarde lieden meenden, geen rol zou spelen, integendeel. Daarom nu aandacht voor wat zij (letterlijk vertaald) in hun hart hebben gezegd: **éein elohiém**. Het woordje **éein** is een verbindende vorm ('construct case') en wordt daarmee gekoppeld aan het volgende woord. Het woordje heeft in dit geval de betekenis 'er niet zijn', anders gezegd: 'God is er niet'. Zoals hierboven al is toegelicht, slaat dit niet op de theoretische ontkenning, het is meer de 'ontkenning van aanwezigheid', zoals beschouwing van Psalm 10 leert. Psalm 10:4 lijkt erg op 14:1a, in 10:11 wordt duidelijk wat de bedoeling van die tekst is; hun gedachte was: 'God is het vergeten, heeft zijn gezicht verborgen, hij kijkt er niet naar om!' Zoals een staking van de politie heel wat beschaafde mensen tot plundersaars maakt.

Anders gezegd, de gedachte die wordt uitgedrukt is dus niet 'God *is* niet' (in de trant van 'God bestaat niet'), maar veeleer 'God is *er* niet', 'God doet toch niets'. Dat blijkt ook wel uit het feit dat (in 14:5) de aanwezigheid van God wordt genoemd als hét antwoord, iets waardoor de tegenstanders verschrikkelijk schrikken. Het gaat dus om de tegenstelling 'vermeende afwezigheid versus verwachte aanwezigheid'. In de veronderstelde afwezigheid van God zien de tegenstanders een vrijbrief om tekeer te gaan tegen Gods volk; de manifestatie uit vers 5, de plotselinge aanwezigheid van God, maakt hun eerdere handelen en denken echter tot dwaasheid.

Verder gaat het mijns inziens niet alleen om een afkeuring op het ontbreken van ethische of morele aarzelingen, het gaat ook om de verwachte afloop. In vers 5 wordt daarop gepreludeerd en in vers 7 wordt de hoop en verwachting uitgesproken, dat redding zal komen uit Sion. De afloop daarvan zal de dwaasheid doen blijken van die tegenstanders.

Om nog terug te komen op de vraag naar de rol van het theoretische atheïsme in de samenleving, daarover zijn natuurlijk vele boeken gevuld en nog verder te vullen. Met allerlei vragen: *Is er sprake van moreel verval? Wordt een dergelijk verval gestimuleerd door het geloof dat er überhaupt geen Opperwezen is? Wat men ook mocht menen, de grootste voorzichtigheid is daarbij geboden, en bescheidenheid. De verschrikkelijkste misdaden in de geschiedenis zijn bedreven door mensen van allerlei aard en allerlei gezindte. George Steiner schrijft in *Verval van het woord* (blz. 2,3):*

Mijn eigen bewustzijn wordt beheerst door de uitbarsting van barbaarsheid in het huidige Europa; door de massamoord op de joden en de vernietiging onder Nazisme en Stalinisme van wat ik in sommige van deze essays probeer te definiëren als de specifieke geest van het 'midden-europese humanisme'. (...) Deze zwarte episode stamt niet uit de Gobi-woestijn of de regenwouden van de Amazone, maar kwam van binnenuit, en wel uit het hart van de Europese beschaving. De kreet van de omgebrachten klonk binnen gehoorafstand van de universiteiten; het sadisme vierde hoogtij op straat naast de theaters en de musea. (...) Wij weten nu dat iemand 's avonds Goethe of Rilke kan lezen, Bach en Schubert kan spelen, en 's morgens naar zijn dagelijks werk in Auschwitz kan gaan.

Dat geldt onverkort voor wat men temidden van die barbarij op religieus of kerkelijk terrein gewoon was om te doen of te laten; naast Goethe en Rilke ontbrak de Bijbel niet, en naast theaters en musea stonden kerken ... Het blijft verbazingwekkend maar, wat iemands mening of overtuiging ook mocht zijn, er blijkt een hiaat te zijn waardoor bij velen toch de noodzakelijke remmingen wegvallen en/of niet meer werken. En dat onafhankelijk van de vraag of men überhaupt gefundeerde gedachten heeft over het al dan niet bestaan van een Schepper. Ik laat dit verder aan de lezer zelf.

Terug naar psalm 14. Tot slot nog iets over de vermelding **elohiém**. Er dienen zich rond de weergave van de Godnaam echter ook een aantal hypothesen aan, die stellen dat op heel wat plaatsen het tetragram **JHWH** zou zijn vervangen door de aanduiding **adonái** ('mijn Heer'), resp. **elohiém** ('God'). Dat is een onderwerp op zich. In de Verantwoording bij de *TLVG*-vertaling werd al gewag gemaakt van de hierboven genoemde mening, er is een aparte toelichting met een uitgebreide verhandeling over dit onderwerp.

Over Psalm 14:1 staat in *The Companion Bible* (in feite geen Bijbel, maar een enorme verzameling met toelichtingen en verklaringen) de volgende opmerking:

'The primitive text was "Jehovah", but the *Sopherim* say that they altered it to EI' .

De vraag is natuurlijk in hoeverre deze opmerking hout snijdt – nogmaals, daarover elders meer. Maar hoe dan ook, de vermelding 'Jehovah' is volstrekt passend in de psalm als geheel; de psalm krijgt geen andere betekenis. In de hieronder af te drukken vertaling van Psalm 14 zijn de plaatsen waar in de beschikbare grondtekst, de *Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS)* het tetragram staat weergegeven met 'Jehovah'. De plaatsen waar daar **elohiém** staat, maar het **JHWH** wordt verondersteld, daar heb ik in de *TLVG*-vertaling deze hypothese gevolgd en geef dat hieronder dan ook weer met 'Jehovah' (dus met een sterretje) – ik wilde in ieder geval de lezer attent maken op de gemaakte keuzes.

Als afsluiting Psalm 14 als geheel.

- 1 De ontaarde dwaas heeft bij zichzelf gezegd:
'Jehovah' is er toch niet'.
Zij hebben het gedrag verdorven, verfoeilijk gemaakt;
er is niemand meer die het goede nog doet.
- 2 Vanuit de hemel heeft Jehovah Zijn blik laten gaan over de mensen,
om te zien of er nog iemand is,
iemand die verstandig is,
iemand die Jehovah' nog zoekt.
- 3 Maar alles is gedegenereerd, verloedering alom,
niemand die het goede nog doet,
niemand, maar dan ook niet één!
- 4 Maar hebben al die misdadigers dan geen enkel besef,
terwijl ze mijn volk verorberen als aten zij brood
– uiteraard zonder Jehovah te hebben aangeroepen.
- 5 Maar juist daarbij zullen ze verschrikkelijk schrikken,
omdat Jehovah' daar aanwezig is,
daar in de kring van de rechtvaardige
- 6 – 'al schofferen jullie de gedachte van de misdeelde,
dat Jehovah diens toevlucht zou zijn.'
- 7 O, dat uit Sion redding mag komen voor Israël,
doordat Jehovah een keer brengt
in het gevankelijk lijden van Zijn volk.
Jakob zal zich stellig verblijden, Israël zal zich verheugen!

Voor het laatst bijgewerkt: 12 januari 2011